

Joop van der Horst

KU Leuven / Karoli Universiteit Boedapest

Contact: joop.vanderhorst@arts.kuleuven.be

Zinsbrokken

Bij mijn onderzoek naar vaste verbindingen in Europese talen (Van der Horst 2013) stuitte ik vaak op allerlei verschijnselen waarvan niet zo duidelijk is of ze ‘vaste verbin-

ding' genoemd mogen worden. In mijn boek kon ik ze buiten beschouwing laten, maar door hun weerbarstigheid, en ook wel door hun frequente voorkomen, lieten ze me niet los. Een van de lastigste types waren de constructies met een vervoegd werkwoord zoals in:

Er is iets aan het gebeuren in de katholieke kerk, denk ik (-denk ik-)
Ze zijn niet bevoegd, blijkt nu (-blijkt nu-)

En ook:

Ik ben toch wel in wat je noemt een impasse (-wat je noemt-)
Door het land toeren met zijn naar het schijnt dolkomische show (-naar het schijnt-)

In de taalkundige literatuur worden enkele gevallen wel eens aan de orde gesteld en spreekt men wel eens van 'syntactische amalgamen' of 'grafts', of nog andere benamingen, maar voorlopig zonder dat een bevredigende analyse voorhanden is. De verschillende termen zijn op dit moment allerm minst vast en ze hebben allemaal ook hun bedenkingen. Zelf spreek ik vooralsnog van 'zinsbrokken', maar ik geef mijn term gaarne prijs zodra een betere ingang vindt.

Een eerste – en niet geringe – moeilijkheid is de afgrenzing van het verschijnsel. Of zelfs de vraag of het om EEN constructie gaat, dan wel om enkele te onderscheiden constructies. In deze lezing verken ik eerst wat er zoal te vinden is. Ik meen ten minste een drietal soorten 'zinsbrokken' te moeten onderscheiden. De eerste twee types zijn hierboven al met voorbeelden getoond. Het derde type zien we in:

Hij keek met zo'n ik zal jou eens goed de waarheid vertellen gezicht (-ik zal jou eens goed de waarheid vertellen-)

Maar ik voel me allerm minst zeker hiermee het gehele terrein te overzien. Misschien moeten er meer types onderscheiden worden.

Naast het probleem van de inventarisatie is er natuurlijk ook de vraag hoe we deze constructie(s?) moeten analyseren. De eerste en de tweede vraag hangen uiteraard wel met elkaar samen. Bij mijn eerste type gaat het om een zinsbrok dat syntactisch de pretentie lijkt te hebben van een hoofdzin (met de rest daarbij als bijzin), terwijl het zinsbrok functioneel slechts een bepaling is bij de omvattender mededeling. Anders gezegd: het is ineens helemaal onduidelijk wat hoofdzin en wat bijzin is. Misschien moeten we deze termen dan ook maar overboord gooien, maar daarmee hebben we niet meteen een inzichtelijker analyse.

Bij het tweede type lijkt er een element te zijn dat als het ware dubbel gebruikt wordt: *Ik ben in een impasse* en *Wat je noemt een impasse*.

Mijn derde type is dan weer in zoverre anders dan de eerste twee, dat het qua lexicale invulling zo ongeveer helemaal vrij is. Dit, in tegenstelling tot de eerste twee die in aanzienlijke mate geïdiomatiseerd zijn. Het derde type lijkt dus niet in aanmerking te komen bij de ‘vaste verbindingen’. Anderzijds heeft het derde type met de eerste twee dan weer wel gemeen dat het traditionele onderscheid tussen hoofd- en bijzin hier niet langer bruikbaar is.

Het is mij niet bekend sinds hoe lang deze (en dergelijke?) constructies al voorkomen (in het Nederlands, maar evenzeer in het Engels, het Frans, het Duits, enz.). Ik zou denken dat het verschijnsel vooral iets is van de jongste twee eeuwen. En dan wel zo dat de eerste twee types eerder opduiken dan het derde type. In ieder geval zijn mijn vroege voorbeelden (16de/18de eeuw) allemaal van het eerste type; het tweede type heb ik op dit moment vanaf de 19de eeuw gedocumenteerd, en het derde pas vanaf de 20ste eeuw. Als deze vermoede gang van zaken zou kloppen, roept hij wel lastige vragen op. Met name deze: hoe ver kan taalverandering gaan? Of anders gezegd: hoe nieuw kan een vernieuwing zijn? Of ook: moeten er voor compleet nieuwe ontwikkelingen ook compleet nieuwe verklaringen gezocht worden of kunnen gangbare verklaringsgronden ook wel tot iets geheel nieuws leiden?

In *mainstream* linguïstiek lijkt men, uitgesproken of impliciet, uit te gaan van het ‘*uniformitarian* principe’, bekend uit andere wetenschappen, bijvoorbeeld de geologie. Dat principe houdt in dat dezelfde wetten en processen die thans werkzaam zijn in onze wereld ook die van het verleden zijn. En omgekeerd. Maar het is zeer de vraag of dit principe ook leidend moet zijn in de historische taalkunde (en andere vergelijkbare historische disciplines als ‘geschiedenis’, ‘sociologie’, ‘psychologie’, ‘economie’, enz.). In ieder geval is een gevolg van het (uitgesproken of impliciete) volgen van het *uniformitarian* principe en de gerichtheid op universalia bij veel linguïsten, dat taalverandering veelal wordt voorgesteld als ‘bescheiden’, ‘niet heel ingrijpend’, ‘principieel slechts variaties op een beperkt aantal modellen’, ‘een heen-en-weer binnen scherp afgepaalde grenzen’.

Dat er inderdaad wel factoren te noemen zijn in de taalgeschiedenis die nu werkzaam zijn, maar zich nooit eerder hebben voorgedaan, lijkt me evident. Een voor de hand liggend voorbeeld is de (voortgaande) verschriftelijking van de samenleving.

Ik beweer overigens niet dat er een verband zou bestaan, laat staan een rechtstreeks verband, tussen de opkomst van zinsbrokken enerzijds en de verschriftelijking van de samenleving anderzijds. Ik heb daar geen idee van. Ik betoog enkel dat:

- a. de zinsbrokken (vermoedelijk) een nooit eerder gezien verschijnsel zijn;
- b. er in de taalgeschiedenis wel degelijk factoren aan te wijzen zijn die niet van alle tijden zijn, maar specifiek van onze tijd.

Referenties

- De Smet, H. & F. Van de Velde (2013). "Serving two masters; form-function friction in syntactic amalgams". In: *Studies in Language*, 37, p. 534-565.
- Lakoff, G. (1974). 'Syntactic amalgams'. In: E. Schiller, B. Need, D. Varley & W.H. Eilfort (eds.). *The best of CLS: a selection of out-of-print papers from 1968 to 1975*, Chicago: Chicago Linguistic Society, p. 25-45.
- Van der Horst, J.M. (2008a). *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van der Horst, J.M. (2013). *Taal op drift; lange-termijnontwikkelingen in taal en samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff.